

PRO MEMORIA

М. Р. Прыгодзіч,

доктар філалагічных навук, прафесар,
загадчык кафедры беларускага мовазнаўства
філалагічнага факультэта БДУ

**ДАЦЭНТ І. М. ШЧАРБАКОВА ЯК ДАСЛЕДЧЫК ГІСТОРЫІ
І СУЧАСНАГА СТАНУ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ**

Будучы даследчык беларускай мовы Ірына Міхайлаўна Шчарбакова нарадзілася 25 лютага 1931 г. у Мінску ў сям’і беларускіх артыстаў. Бацька, Міхаіл Дзянісаў, і маці, Валянціна Чыслова, тады былі ўдзельнікамі Беларускай студыі оперы і балета, якая пазней стала асновай Беларускага тэатра оперы і балета. У далейшым бацька працаваў салістам тэатра, атрымаў званне «Народны артыст БССР», маці шмат гадоў была памочнікам рэжысёра.

У сям’і гаварылі на дзвюх мовах – рускай і беларускай. Бацькі шмат гастралювалі з тэатрам, і дачцэ даводзілася часта адной заставацца ў гасцініцах. Выручалі кнігі, з якімі Ірына ніколі не разлучалася. Вайна заспела сям’ю ў Сочы. Пазней бацькі сталі працаваць у Ерэване ў Дзяржаўным оперным тэатры Арменіі. Два з паловай гады Ірына, якая да вайны закончыла толькі тры класы 42-й сярэдняй школы г. Мінска, вывучала армянскую мову. Бацькам таксама давялося асвойваць гэтую мову, бо ўсе класічныя спектаклі ішлі па-армянску. Ірына Міхайлаўна ўспамінае пра выпадак, калі да бацькі ў грывёрную прыйшлі паважаныя армянкі ў нацыянальных строях і шчыра дзякавалі яму за добрую літаратурную армянскую мову.

У канцы 1943 г. бацькоў выклікалі ў г. Каўроў, куды паступова з розных гарадоў з’язджаліся супрацоўнікі беларускага тэатра. Жнівень 1944 г.

сустракалі ў Мінску, у ацалелым доме на вуліцы Інтэрнацыянальнай, непадалёку ад таго месца, дзе цяпер знаходзіцца кінатэатр «Перамога».

Пасля заканчэння школы ў 1948 г. Ірына паступіла на філалагічны факультэт Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, дзе і працавала да 30 чэрвеня 2000 г. За шматгадовую плённую навукова-педагагічную дзейнасць і актыўны ўдзел у грамадскім жыцці ў 1991 г. І. М. Шчарбакова была ўзнагароджана Ганаровай граматай Міністэрства народнай адукацыі БССР, а яшчэ раней – у 1985 г. – атрымала медаль «Ветэран працы».

Памерла Ірына Міхайлаўна Шчарбакова 18 лютага 2002 года.

Вялікую ролю ў лёсе І. М. Шчарбаковай адыграла Марыя Андрэеўна Жыдовіч – першая ў Беларусі жанчына, якая атрымала вучонае званне доктара філалагічных навук. Ужо на трэцім курсе Ірына Шчарбакова з сяброўкамі Эвелінай Блінавай (будучы дацэнт БДПУ імя Максіма Танка), Інай Каралёвай (будучы старшы выкладчык кафедры гісторыі беларускай мовы БДУ, дачка М. А. Жыдовіч) і інш. стала выезджаць у дыялекталагічныя экспедыцыі. Знаёмства з жывымі народнымі гаворкамі, адкрытая задушэўнасць і характава вясковых бабуль і дзядуль назаўсёды пасялілі ў душы гарадской дзяўчыны любоў да роднага слова. Ваганняў не было – выпускніца ўніверсітэта стала аспіранткай, а ў 1957 г. прыйшла працаваць на тагачасную кафедру беларускай мовы.

Прафесар М. А. Жыдовіч (злева), І. А. Каралёва (у цэнтры) і І. М. Шчарбакова (справа) падчас працы над картатэкай і слоўнікам мінска-маладзечанскіх гаворак. 1960 г.

Жанчыне ў навуцы заўсёды цяжэй. Маючы сям'ю, гадуючы дачку, трэба было займацца і навуковай дзейнасцю, апрацоўваць дзясяткі помнікаў старабеларускага пісьменства, якія, на вялікі жаль, у пераважнай большасці знаходзіліся (і знаходзяцца сёння) у кнігасховішчах Варшавы, Вільні, Кіева, Масквы, Пецярбурга, іншых гарадоў. Вынікам даследчыцкай працы Ірыны Міхайлаўны стала кандыдацкая дысертация «Формы назоўнага і вінавальнага склонаў назоўнікаў мужчынскага роду множнага ліку асноў на *-o/-jo ў беларускай мове», якую яна паспяхова абараніла ў 1961 г. Першы апанент акадэмік Пятро Глебка ў сваім водгуку адзначаў, што І. Шчарбакова ў сваёй працы «імкнецца <...> прасачыць працэс развіцця форм множнага ліку ў перыяд існавання народнасці і нацыі, устанавіць, якія з гэтых форм увайшлі ў сучасную сістэму скланення назоўнікаў, і ў адпаведнасці з наяўнымі моўнымі фактамі ўнесці неабходныя карэктывы ў вывады ранейшых даследчыкаў гэтага пытання. Трэба сказаць, што пастаўленая задача заслугоўвае, безумоўна, сур'ёзнага даследавання, і дысертантка правяла яго з поспехам» [1, с. 100]; «Ірына Міхайлаўна Шчарбакова зарэкамендавала сябе ў сваёй працы падрыхтаваным і ўдумлівым даследчыкам, здольным самастойна арыентавацца ў складаных навуковых праблемах» [1, с. 104].

Як спецыяліст па гісторыі мовы кандыдат філалагічных навук І. М. Шчарбакова спачатку чытала курс гістарычнай граматыкі, пазней выкладала сучасную беларускую літаратурную мову і паступова назапашвала матэрыялы для ўласных навукова-метадычных распрацовак. У 1967 г. выйшаў з друку яе «Зборнік практыкаванняў па сучаснай беларускай мове: Лексікалогія, фанетыка, арфаэпія, графіка і арфаграфія» (2-е выданне ў 1977 г.). У складзе аўтарскага калектыву пад кіраўніцтвам прафесара М. А. Жыдовіч яна ўдзельнічала ў падрыхтоўцы трох выпускаў «Матэрыялаў для слоўніка мінска-маладзечанскіх гаворак» (1970, 1974, 1977), штолета выязджала са студэнтамі ў дыялекталагічныя экспедыцыі па Мінскай вобласці.

Багаты фактычны матэрыял гэтых і іншых экспедыцый стаў асновай грунтоўнага «Слоўніка гаворак цэнтральных раёнаў Беларусі», першы том якога пад рэдакцыяй Е. С. Мяцельскай выйшаў у 1990 г.

Васьмідзясятая гады ХХ ст. для кафедры беларускай мовы Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта сталі часам падрыхтоўкі цэлага комплексу новых падручнікаў і навучальных дапаможнікаў па беларускім мовазнаўстве. Выкладаючы на працягу 1981–1982 гг. у Сафійскім універсітэце беларускую

мову, Ірына Міхайлаўна ў суаўтарстве з прафесарамі В. П. Краснеем і У. М. Лазоўскім падрыхтавала вучэбны дапаможнік для філалагічных факультэтаў універсітэтаў «Сучасная беларуская мова: лексікалогія, фразеалогія» (Мінск: Універсітэцкае, 1984. 175 с.).

Падчас працы ў Балгарыі з’явілася ў яе думка паспрабаваць свае сілы ў перакладной фразеалогіі. Неяк незаўважна стварыліся чыста жаночыя творчыя калектывы з лаціністаў, беларусістаў і русістаў. Ірына Міхайлаўна жартам успамінала, што многія перакладчыцкія пытанні вырашаліся нават у час рэпетыцый выкладчыцкага музычнага квартэта філалагічнага факультэта, нязменным удзельнікам якога шмат гадоў яна была [2].

Напружаная праца ў гэтым напрамку прынесла плённыя вынікі, і ў 1993 г. выйшаў фактычна першы ў гісторыі сучаснай беларускай лексікаграфіі шасцімоўны слоўнік прыказак, прымавак і крылатых слоў «Proverbia et dicta» (у суаўтарстве з Н. А. Ганчаровай, Л. Г. Калядка і інш.) [3]. У слоўнік уключана каля 500 лацінскіх прыказак, прымавак, крылатых слоў, сістэматызаваных па тэматычнаму прынцыпу. Напрыклад:

SUAE QUIQUE FORTUNAE FABER.

Кожны сам каваль свайго лёсу.

Каждый сам кузнец собственной судьбы.

Куй сам свой лёс. Якую кашу зварыш, такую і еш. Як пасцелеш, так і выпішся. Па Хомку і шапка.

рус. Каждый человек кузнец своего счастья. Счастье у каждого под мозолями лежит.

фр. Chacun est artisan de sa propre destinée. (Каждый создатель/кузнец своей судьбы).

англ. Every man is the maker of his own fortunet (Каждый сам творец своего счастья).

нем. Jeder ist seines Glückes Schmied (Каждый кузнец своего счастья) [3, с. 28].

Кніга была прыхільна прынята аматарамі слова, з’явіліся станоўчыя рэцэнзії ў айчынным і замежным друку. А праз два гады сумесна з прафесарам Нінэль Афінагенаўнай Ганчаровай І. М. Шчарбакова выдала вялікі трохмоўны (лацінска-беларуска-рускі) зборнік лацінскіх крылатых

выслоўяў, прыказак і прымавак пад агульнай назвай «Из античной мудрости» [4].

Дзве апошнія працы былі падрыхтаваныя ў сувязі з адраджэннем класічнай адукацыі ў многіх вышэйшых навучальных установах Беларусі, калі ўзмацнілася цікавасць да латыні і старажытнагрэчаскай мовы, а ў некаторых школах сталі стварацца гімназічныя класы з выкладаннем класічных моў і літаратур.

Творчая спадчына Ірыны Міхайлаўны Шчарбаковай налічвае каля 50 навуковых прац. Кнігі, метадычныя распрацоўкі вучонага – той неацэнны скарб, які творча выкарыстоўваюць сённяшнія маладыя выкладчыкі кафедры беларускага мовазнаўства В. Бандаровіч, Л. Давыдава, Ю. Назаранка, Н. Яненка. Сотні і тысячы выпускнікоў філалагічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта ўдзячныя Ірыне Міхайлаўне за ўводзіны ў чароўны свет роднага слова, за перададзеную любоў і пашану да кнігі, шчырай і звонкай беларускай песні.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Глебка, Пятро. Пытанні гісторыі, філалогіі і мастацтва: зборнік артыкулаў / Пятро Глебка. – Мінск: Навука і тэхніка, 1975. – 302 с.

2. Прыгодзіч, Мікалай. Даследчык. Мовазнаўца. Педагог / Мікалай Прыгодзіч // Роднае слова. – 2001. – № 2. – С. 27–28; *таксама*: Шчарбакова Ірына Міхайлаўна // На службе роднаму слову: Біябібліяграфічны даведнік (да 10-годдзя кафедры гісторыі беларускай мовы) / Рэдкал.: М. Р. Прыгодзіч [і інш.]. – Мінск: БДУ, 2003. – С. 10–11.

3. Proverbia et dicta: Шасцімоўны слоўнік прыказак, прымавак і крылатых слоў / Н. А. Ганчарова, І. М. Шчарбакова, Л. Г. Калядка і інш.; пад рэд. Н. А. Ганчаровай. – Мінск: Універсітэцкае, 1993. – 254 с.

4. Гончарова, Н. А. Из античной мудрости: около 5 000 латинских крылатых слов и выражений, пословиц, поговорок, афоризмов / Н. А. Гончарова, И. М. Щербакова. – Минск: Выш. школа, 1995. – 373 с.